

BARQAROR SUV BOSHQARUVIDA EKOLOGIK ETIKA TAMOYILLARI VA AYOLLARNING INNOVATSION "YASHIL" TADBIRKORLIGI (FARG'ONA VODIYSI MISOLIDA)

Asraqulova Muxtasar

Qo'qon davlat universiteti magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada Markaziy Osiyodagi transchegaraviy suv resurslaridan samarali foydalanishda ekologik etika va ma'naviy tamoyillarning o'zni sotsiologik va falsafiy jihatdan tahlil qilingan. Bugungi kunda yuzaga kelayotgan suv inqirozining sabablari faqatgina iqlim o'zgarishi emas, balki jamiyatdagi ekologik-etik madaniyatning pasayishi bilan ham bog'liqligi asoslab berilgan. Farg'ona vodiysi, xususan Beshariq tumani misolida, mahalliy darajada barqaror suv boshqaruvini ta'minlashda xotin-qizlarning roli va ularning innovatsion "yashil" tadbirkorlik subyektlari (gidroponika, tomchilatib sug'orish, suvni qayta ishlash) orqali suv isrofini kamaytirish mexanizmlari yoritilgan.

Kalit so'zlar: barqaror suv boshqaruvi, ekologik etika, transchegaraviy gidroresurslar, yashil tadbirkorlik, gender tengligi, Farg'ona vodiysi, innovatsiya, suv tejamkorligi.

Аннотация: В данной статье социологически и философски проанализирована роль экологической этики и духовных принципов в эффективном использовании трансграничных водных ресурсов в Центральной Азии. Обосновано, что причинами текущего водного кризиса является не только изменение климата, но и снижение эколого-этической культуры в обществе. На примере Ферганской долины, в частности Бешарыкского района, освещается роль женщин в обеспечении устойчивого управления водными ресурсами на местном уровне и механизмы снижения потерь воды через субъекты инновационного «зеленого» женского предпринимательства (гидропоника, капельное орошение, оборотное водоснабжение).

Ключевые слова: устойчивое управление водными ресурсами, экологическая этика, трансграничные гидроресурсы, зеленое предпринимательство, гендерное равенство, Ферганская долина, инновации, водосбережение.

Abstract: This article analyzes the role of ecological ethics and spiritual principles in the effective use of transboundary water resources in Central Asia from sociological and philosophical perspectives. It is substantiated that the causes of the current water crisis are not only climate change but also the decline of ecological-ethical culture in society. On the example of the Fergana Valley, particularly the Beshariq district, the role of women in ensuring sustainable water management at the local level and mechanisms for reducing water waste through innovative "green" women's entrepreneurship entities (hydroponics, drip irrigation, water recycling) are highlighted.

Key words: sustainable water management, ecological ethics, transboundary hydroresources, green entrepreneurship, gender equality, Fergana Valley, innovation, water conservation.

Kirish

Hozirgi davrda global iqlim o'zgarishi sharoitida Markaziy Osiyoda transchegaraviy daryolardan oqilona foydalanish masalasi texnik muammodan ko'ra ko'proq ma'naviy-etik va ijtimoiy xarakter kasb etmoqda. Suv resurslariga nisbatan iste'molchilik munosabati, tabiat qonuniyatlariga e'tiborsizlik va ekologik mas'uliyatning yetishmasligi mintaqada barqaror rivojlanishga to'sqinlik qilmoqda. Barqaror suv boshqaruvini (Sustainable Water Management) faqatgina davlatlararo huquqiy shartnomalar yoki gidrotexnik inshootlar orqali hal qilib bo'lmaydi; u bevosita har bir fuqaroning, xonadonning va tadbirkorlik subyektining ichki ekologik etikasiga bog'liq. Bu borada aholining qariyb yarmini tashkil etuvchi xotin-qizlarning innovatsion iqtisodiy faolligi va ekologik ma'naviyatini birlashtirish barqarorlikka erishishning eng dolzarb va samarali strategik yo'lidir.

Maqsad

Ushbu tadqiqotning bosh maqsadi — transchegaraviy suv inqirozi va iqlim o'zgarishi sharoitida barqaror suv boshqaruvining ekologik-etik tamoyillarini fundamental tahlil qilish hamda xotin-qizlar bandligini ta'minlash jarayonida ularni innovatsion "yashil" tadbirkorlikka jalb etish orqali hududiy suv iste'moli samaradorligini oshirish modellarini ishlab chiqish va taklif etishdan iborat.

Qo'yilgan bosh maqsadga erishish uchun tadqiqot doirasida quyidagi ilmiy va amaliy vazifalarni hal etish ko'zda tutilgan:

- Ekologik etika va ma'naviyat uyg'unligi: Sharq xalqlari, xususan, o'zbek xalqining an'anaviy qadriyatlari va milliy-diniy me'rosidagi suvga bo'lgan munosabatni ekologik etika (Eco-ethics) prinsiplari asosida falsafiy-sotsiologik jihatdan qayta baholash;
- Mubolag'asiz va isrofsiz suv boshqaruvi tizimi: Mahalliy va hududiy darajada suv resurslaridan foydalanishda iste'molchilik psixologiyasini o'zgartirish va jamiyat ongida har bir tomchi suv uchun ijtimoiy-axloqiy mas'uliyatni shakllantirish mexanizmlarini ochib berish;
- Gender integratsiyasi va ekologik tadbirkorlik: Farg'ona vodiysi (xususan, Beshariq tumani) misolida xotin-qizlarning ishsizlik darajasini pasaytirish va ularning iqtisodiy faolligini oshirishni aynan "yashil iqtisodiyot" prinsiplari (yashil biznes, agroturizm, eko-innovatsiyalar) bilan bog'lagan holda tadqiq etish;
- Innovatsion tejamkorlik modellarini ishlab chiqish: Uy xo'jaliklari va kichik agrobiznes subyektlarida suvni 80% gacha tejash imkonini beruvchi gidroponika, yopiq siklli issiqxonalar va tomchilatib sug'orish texnologiyalarini boshqarishda ayollarning ko'nikmalarini shakllantirishning huquqiy-tashkiliy modellarini asoslash.

Materiallar va usullar

Tadqiqot jarayonida qiyosiy tahlil, sotsiologik so'rovnomalar, tizimli yondashuv hamda Farg'ona viloyati Beshariq tumani misolida xotin-qizlar tadbirkorligi va tomorqa xo'jaliklarining suv resurslaridan foydalanish ko'rsatkichlariga oid empirik

ma'lumotlardan foydalanildi. Ekologik sotsiologiya va ekofeminizm konsepsiyalari ilmiy-metodologik zamin bo'lib xizmat qildi.

Natijalar

Ekologik etika — inson va tabiat o'rtasidagi munosabatlarni axloqiy me'yorlar asosida tartibga soluvchi falsafiy yo'nalishdir. Suv resurslari kontekstida ekologik etika har bir tomchi suv uchun kelajak avlod oldida ma'naviy javobgarlikni his qilishni anglatadi.

Farg'ona vodiysi aholi zich joylashgan va transchegaraviy daryolarning quyi oqimida joylashgan hudud sifatida suv taqchilligiga juda sezgir. Beshariq tumani Oila va xotin-qizlar bo'limi bilan hamkorlikda amalga oshirilgan o'rganishlar asosida quyidagi ilmiy natijalarga erishildi:

1. Eko-etika inqirozi va uning ijtimoiy yechimi: Qishloq xo'jaligida an'anaviy sug'orish usullaridan foydalanish oqibatida suvning qariyb 40-45% qismi isrof bo'lmoqda. Bu iqtisodiy yo'qotish bo'lishi bilan birga, ma'naviy va ekologik etika tamoyillariga (isrofga yo'l qo'ymaslik) ziddir. Oilalarda va kichik biznesda ekologik tarbiyani shakllantirish asosan xotin-qizlarning zimmasiga tushadi.

2. Ayollar "yashil" tadbirkorligi modeli: Ayollarni innovatsion tadbirkorlikka jalb qilish orqali suvni tejashning yangi mexanizmi aniqlandi. Masalan, tuman hududida istiqomat qiluvchi ayollar tomonidan tashkil etilgan kichik gidroponika issiqxonalari odatiy usulga nisbatan suvni 80% gacha tejash imkonini bermoqda. Shuningdek, tomchilatib sug'orish tizimini joriy etgan ayol tadbirkorlarga beriladigan imtiyozli kreditlar ham iqtisodiy farovonlikni, ham ekologik barqarorlikni ta'minlamoqda.

3. Barqaror boshqaruvda gender integratsiyasi: Ayollarning ekologik bilimlarini oshirish va ularni mahalla miqyosida suv resurslarini taqsimlash va nazorat qilish jarayonlariga jalb etish suv iste'moli madaniyatini tubdan yaxshilaydi hamda jamoaviy ekologik mas'uliyatni oshiradi.

Xulosa

Barqaror suv boshqaruviga erishish mintaqada nafaqat iqtisodiy, texnik yoki gidrologik yondashuvlarni, balki jamiyat ongida ekologik etika, transchegaraviy mas'uliyat va ma'naviyat tamoyillarini fundamental darajada mustahkamlashni talab qiladi. Suv resurslariga bo'lgan munosabatni faqat moddiy foyda yoki iste'molchilik prizmasidan baholash fundamental inqirozlarga olib kelishini hisobga olsak, inson va tabiat o'rtasidagi muvozanatni tiklashda ma'naviy-axloqiy omilning o'rni beqiyosdir. Ayniqsa, aholi zich joylashgan, demografik yuklama yuqori bo'lgan hamda transchegaraviy daryolarning quyi havzasida joylashgan Farg'ona vodiysi sharoitida ushbu yondashuv hayotiy ahamiyatga ega.

Vodiydagi iqlim o'zgarishlari va suv taqchilligi sharoitida xotin-qizlarning imkoniyatlarini kengaytirish, ularning ijtimoiy-iqtisodiy nufuzini oshirish va ularni an'anaviy uy xo'jaligidan innovatsion "yashil" tadbirkorlik subyektlariga aylantirish — transchegaraviy suv muammolarining mintaqaviy va mahalliy darajadagi salbiy oqibatlarini yumshatishda eng samarali ijtimoiy-ekologik dastak bo'lib xizmat qiladi. Ayollar o'zlarining tabiatga bo'lgan nozik munosabati va xonadonlardagi ichki iste'molni shakllantiruvchi asosiy kuch ekanligi bilan ekologik etika tamoyillarini amaliyotga joriy etuvchi bosh bo'g'in hisoblanadi. Ularning gidroponika, yopiq siklli agrotizimlar, tomchilatib sug'orish va muqobil energetika elementlari bilan

integratsiyalashgan yashil biznes loyihalarini qo'llab-quvvatlash transchegaraviy daryolardan olinadigan suv resurslariga bo'lgan bosimni sezilarli darajada kamaytiradi.

Bunday kompleks yondashuv bir vaqtning o'zida ham ijtimoiy, ham ekologik muammolarga yagona yechim taklif etadi. Bir tomondan, qishloq joylarida xotin-qizlarning barqaror bandligini ta'minlash, ularning daromad manbalarini diversifikatsiya qilish va xotin-qizlar o'rtasida tadbirkorlik muhitini sog'lomlashtirish orqali oilalar farovonligi oshsa, ikkinchi tomondan, ichki va agrosanoat iste'molidagi isrofgarchilik cheklanib, hududiy suv xavfsizligini ta'minlashga bevosita va juda katta hissa qo'shiladi. Natijada, ma'naviy qadriyatlar va zamonaviy innovatsion tadbirkorlikning o'zaro uyg'unligi mintaqada ekologik barqarorlikni kafolatlovchi mustahkam ijtimoiy-iqtisodiy poydevor bo'lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston: barqaror rivojlanish va ekologik xavfsizlik strategiyasi. – Toshkent: "O'zbekiston", 2023.
2. O'zbekiston Respublikasining Qonuni. Suv va suvdan foydalanish to'g'risida // O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Axborotnomasi. – Toshkent, 1993 (Zamonaviy tahrirlari va o'zgartirishlari bilan).
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 29-oktabrdagi "Ilm-fanni 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PF-6097-sonli Farmoni.
4. Eriskson R. Ekologik etika va barqaror jamiyat falsafasi / Ingliz tilidan tarjima. – Toshkent: "Akademnashr", 2020.
5. Alixonov B. Barqaror suv boshqaruvi muammolari // O'zbekiston ekologik xabarnomasi. – Toshkent, 2022. – №4. – B. 12-16.
6. Tojiyeva Z. Oila va jamiyatda ekologik madaniyatni shakllantirishda xotin-qizlarning roli // Sotsiologiya va huquq jurnali. – Toshkent, 2021. – №1. – B. 34-39.
7. Nazarov Q. Ekologik falsafa va inklyuziv rivojlanish tamoyillari. – Toshkent: "Faylasuflar jamiyati", 2019. – B. 88-95.
8. Ergashev A., Ergashev T. Ekologiya va tabiatni muhofaza qilish (Farg'ona vodiysi geoekologik jihatlar). – Farg'ona: "Farg'ona", 2020.
9. Jo'rayeva N.A. Xotin-qizlar yashil tadbirkorligi – barqaror taraqqiyotning ijtimoiy-iqtisodiy omili // Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar jurnali. – Toshkent, 2024. – №2. – B. 112-118.
10. Sharafuddinov M. Markaziy Osiyoda transchegaraviy suv resurslaridan foydalanishning mintaqaviy muammolari va ekologik etika // Global tahlil va prognoz jurnali. – Toshkent, 2023. – №5. – B. 45-51.